

Dr. \or|e Jankovi }
F i l o z o f s k i f a k u l t e t u B e o g r a d u

POGREB SRBA U RANOM SREDWEM VEKU

Ref er at na VI me | unarodnom kongresu slovenske
arheologije, odr` anom u Novgorodu, avgusta 1996.

Do nedavno se ni { ta ni je znalo o srpskom pogrebu i z vremena pre
kona~nog pri mawa hri { }anstva. Posledwi h godi na je ustanovqeno da
su Srbi i mali pogreb razli ~it od ostali h Ju` ni h Slovena, da su
pravili pogrebne humke. Sli ~ne su mogli lama Zapadni h i I sto~ni h
Slovena, naro~i to neki m u Poqskoj. Te humke su samo uslovno
grobovi , jer ne sadr` e ostatke pokojni ka, koji su naj~e{ }e bi li
spaqi vani . Zato te humke treba vi deti kao ostatke spomeni ka
podi gnuti h umrli m pri li kom pogrebni h obreda.

U narodu su poznate pod i menom "gromi le". To je i zraz koji m su
nazi vane i prai storijske mogi le. Takvi toponi mi ozna~avaju
nalazi { ta sa sredwevekovni m humkama, na koji ma mogu bi ti vel i ke
bronzanodobne mogi le (Gromi le kod Srbi wa i Kni na). U novi je vreme
~e{ }i je nazi v "gomi le". Smatra se da je gomi la hrpa bi lo ~ega (zemqe,
|ubreta, kamena, i td.), dok je gromi la ne{ to posebno, humka koja
sadr` i ne{ to. Zabele` ena su shvatawa da su gromi le podizali pagani ,
da su se na wi ma mol ili Bogu, pri nosi li `rtve i "kuda bi se di m
povijao na tu bi se stranu okretali pri mol itvi", kao i da su na wi ma
kr{ tavana vanbra~no ro|ena deca.¹

Prve gromi le je 1898. godi ne i stra` i vao Vejsil \ur~i }, ali je
mi sli o da i skopava prai storijske mogi le, i ako je u neki ma na{ ao
predmete ranovi zantijskog doba.² Mnogo docnije, 1957, Pavao An|eli }
je sproveo mala i skopavawa o{ te}ene gromi le u bli zi ni Kowi ca, i
opredeli o je kao slovenski grob spaqenog pokojni ka VIII stole}a.³ Pet
gromi la i stra` ili su na savremen na~i n Vasil Boroneanc i Jon

Stinga, na Velikom Ostrvu u rumunskom delu Dunava, 1976. godine.⁴ Oni su ih pravilno datovali u VII stoleće, ali su ih bez osnova pripisali domorodacima, dakle stanovnicima. Otkriveni nalazi (ta grupa) u Quti i ma kod Pqevaqa, usledila su obimnija istraživanja u Jugoslaviji. Tamo je Dragoslav Srejović 1985. godine otkrio prvu sredovekovnu humku, a u periodu do 1991. godine istraživano je 8 grupa. Kada su i kod Prizrena pod planinom Ostrovcima (ne) grupirane na 1550 m nadmorske visine, postalo je izvesno da se Srbi (po) grupiraju razlikuju od ostalih Južnih Slovena, (to je u skladu sa) podacima iz izvora. Zatim sam istražio 1993–1994. godine nalazi (ta) zapadno od Drine, koja su u potpunosti potvrdila tu pretpostavku.

O pogrebu Srba u srednjem veku ostavili su podatke arapski naučnici Al Masudi i Al Bekri odnosno Ibrahim ibn Jakub. Navodi prevod podataka Al Masudija prema prevodu na ruski koji je objavio A. J. Garkavi:⁵

"Pleme koje spomenusmo pod imenom Sarbina, spakuje se na ogwu, kada im umre vladar ili starešina; oni tako (e) spakuju (w)egovog (jaha)eg kowa. Oni imaju običaj, sličan običajima Indusa; to smo delimično pomislili napred u ovom delu, priopisuju planine Kabha i hazarske zemlje, kada smo govorili, da se u hazarskoj zemlji /kod hazarskog vladara/ nalaze Sloveni i Rusi, i da se oni spakuju na lomačama".

Iste podatke o Srbima ponavlja Ibrahim ibn Jakub.⁶

Tada (Levi) cki je izneo mišljenje da u ovim opisima nije reč o Srbima, jer su Srbi Južne Evrope (odnosno Dalmacije) u X stoleću (ve) bili pokriveni, a Srbi sa Labe i Solave su bili pokoreni i uničteni od strane Nemaca.⁷ Zato je pretpostavio da je reč o opisu pogreba kod Počaka. Ovaj stav je neodrživ iz više razloga. Ostavljajući po strani problem položaja Beke Srbije, koja se (mo) (e) tražiti oko gorve Visle i u Zapadnom Pobju, i problem Srba

na Labi i Solavi, vide}emo da se arapske bele{ ke odnose na Srbe iz rimske Dalmacije.

Pre svega, Al Masudi nije li~no bio svedok pogreba Srba, jer ni kada nije ni putovao po slovenskom svetu. On je podatke pri kupio u pograni~nim krajevima prema Vizantiji, kako je to pokazao A. J. Garkavi.⁸ Izvor njegovih podataka mogli su biti pre svega Sloveni naseqeni u Maloj Aziji, koji su pri{li Arapi ma.⁹ Zato je o~i gledno re~o Srbi ma rimske Dalmacije, a ne o Srbi ma na severu. Ti podaci se ne odnose na X stole}e, kako je to mislio T. Levi cki, ve} na VIII stole}e. To proizilazi iz naroda koje Al Masudi nabraja u istom poglavqu sa Srbi ma. To su Langobardi, ~ija je dr`ava uni{tena 774. godine. Zatim se u istom poglavqu navodi mo}an narod Avanza, koji mogu biti samo Avari odnosno Obri,¹⁰ a i oni su uni{teni i zme|u kraja VIII i po~etka IX stole}a. Tu se spominju i Duqebi, koji hvi{e nema u vreme Al Masudija, itd. Po{to Masudijevi izvori potiu iz VIII stole}a, iz vremena kada dalmatinski Srbi jo{ ni su kona~no pokr{teni, nema razloga da se njegovi podaci ne odnose upravo na njih.

Raspored otkrivenih gromila uglavnom se podudara sa granicama rimske provincije Dalmacije (sl. 1). To odgovara podacima iz pisanih izvora IX-X stole}a, kako gr~kih tako i latinskih, da Srbi `ive u Dalmaciji. To je prvo podatak Anala Frana~kog kraqevstva, iz 822. godine, da Srbi "nastawuju veliki deo Dalmacije".¹¹ Zatim sredinom X stole}a car Konstantin VII Porfirogeniti bele`i da su Srbi od cara Iraklija dobili oblasti Dalmacije za naseqavawe, u kojima i `ive u njegovo vreme.¹² Car jasno odre|uje samo granice u pri morju: od zaliva Boke Kotorske na jugoistoku, do reke Cetine na severozapadu, ukqu~uju}i velika dalmatinska ostrva, Kor~ulu, Mqet, Hvar i Bra~.

Gromile mogu biti od kamena ili zemqe, {to zavisi od tla na kome su podignute. Pokojnik je spaqivan, ali gromile po pravilu ne

sadr`e i zgorele kosti. U wi ma se mo`e nai }i na slagan kamen, grumewe i zgorele zemqe, }umur, ulomke grn~ari je, ponekad gvozdene kli nove i retko druge nalaze. To pokazuje da se pogrebni obred sastojao od dva posebna ~i na. Prvo, pokojni k je spaqi van i li sahravi van na drugom mestu. Drugo, podi zana je gromi la, odnosno spomeni k pokojni ku.

Pokojni ci su verovatno spaqi vani na posebnom mestu, koja jo{ ni su i stra`i vana. Na wi hov mogu} polo`aj ukazuju toponi mi kao { to su Pale` (5 slu~ajeva), Paqevi na (2), I zgoreni ca, Po`ari, Gari { te. Ti toponi mi u bli zi ni gromi la, obele`avaju vi sove koji se nalaze uglavnom zapadno od nalazi { ta gromi la, ponekad udaqeni i vi { e od jednog ki lometra. I zuzetno se i sama nalazi { ta tako zovu — Paqevi ne u Quti }i ma kod Pqevaqa. Zani mqi vo je da se na i sto~ni m stranama mo`e nalazi ti neki vrh zvan Kowska glava (4 slu~aja), i li Kobi qa glava, Kowski brijeg, Kowsko, Vrana glava, Vranovi na, Vrawevi na, Vrawak, Kopi to. U~estalost ovi h toponi ma na i sto~noj strani nalazi { ta mo`e se povezati sa podatkom iz arapski h izvora da su Srbi spaqi vali i pokojni kovog kowa. I zglada da je pokojni ku podi zan spomeni k (gromi la) pri bli`no i sto~no od mesta gde je spaqi van, u pravcu vrha u verovawu povezanog sa kowem. To je nesumwi vo odraz tada jo{ `i vi h indoevropski h shvatawa o putu du{ e posle smrti.¹³ Takvo poreklo pogreba Srba potvr|uje se orijentacijom gromi la, prema padi nama na koji ma su sme{ tene. Naj-e{ }e su na zapadni m padi nama (88 slu~ajeva), severni m (4) i i sto~ni m (3); za sada ni su zabele`ene na pri sojni m, ju`ni m stranama.¹⁴

Otvoreno je pi tawe { ta se radi lo sa pepelom spaqenog pokojni ka. Postoji mogu}nost da su i zgorele kosti i zlagane i znad gromi la, u drveni m gra|evi nama. To je obi ~aj poznat kod Slovena severni h oblasti.¹⁵ Da su i zgorele kosti najverovatni je bacane u reku, pokazuju gromi le sa Veli kog Ostrova u Dunavu. Tamo je u pet i stra`i vani h gromi la na|ena jedna i zgorela i jedna nei zgorela qudska kost.¹⁶ U ti m

gromi lama na|ene su brojne ` i voti wske i ri bqe kosti . Zato se ~i ni da su obe qudske kosti dospеле u gromi le slu~ajno, da ni je bi lo namere da se kosti pokojni ka sa~uvaju. Po{ to je sastav tla na Veli kom Ostrovu poveqan za o~uvawe arheolo{ ki h ostataka (pesak i les), i zgorele kosti bi se sa~uvale da ih je bi lo.¹⁷ Preostaje da je pepeo pokojni ka bacan u Dunav. Ni je jasno { ta se radi lo sa pepel om pokojni ka tamo gde ni je bi lo reka. Sa~uvan je i danas obi ~aj kod Srba da se ode}a umrle osobe ve{ a o grane drve}a pored potoka. Zato se mo` e pomi { qati da je pepeo pokojni ka ve{ an u ne~emu na grane drveta i li na drvene stubove.¹⁸

Obred podi zawa gromi le sastojao se u pravqewu obrednog stani { ta, spaqi vawa tog stani { ta i potom wegovog zatrpavawa. Na kraju je na i stom mestu podi zan spomeni k od drveta. Ostaci obrednog stani { ta nalaze se na dnu gromi la. Ponekad se te{ ko mogu razli kovati od temeqa spomeni ka koji je podi zan nad wi ma. To je naro~i to i zra` eno u stenovi ti m krajevi ma, gde su stani { ta gra|ena na kameni m temeqi ma. Trag drvenog stani { ta mo` e da se ustanovi samo ukoli ko ne i zgori do kraja, pa ostanu ugqeni sani ostaci temeqwawa. Ukoli ko drveno stani { te potpuno i zgori , jedi ni trag mo` e bi ti nagorela zemqa u tlu, a gde je stena, nema ni takvog traga.

Najve}e gromi le sadr` e ostatke ku}e sa obavezni m obredni m ogwi { tem (sl. 2/1). I maju strane du` i ne 4,5—5 m (Quti }i , Veli ki Ostrov), a i ma i h du` i ne 9 m (Petrovac). Gromi la na Veli kom Ostrovu sadr` i ukop za obredno stani { te, sa crepuqom kao dnom obrednog ogwi { ta i li pe}i . Takve gromi le u Dalmaciji su nadzemne. Kada su sme{ tene na padi nama, jednom stranom su ukopane, a suprotna strana je podzi dana. Ona i maju ogwi { ta u sredi ni , na~i wena od tankog sloja gli ne ili u ~etvorougao naslaganog kamena, ogra|enog nasati ~no postavqeni m kamenom. Ova kamena ogwi { ta i zgl edom i veli ~i nom podse}aju na podni ce zabele` ene kod severni h Srba u oblasti Solave i Polabqa.¹⁹

Mawe gromile sadr`e stani { te bez ogwi { ta. U srpskom doma}i nstvu uz ku}u se podi ` u mawe zgrade (vajati), uvek bez ogwi { ta, za o` ewene ~lanove porodice.²⁰ I stra` i vana je samo jedna odgovaraju}a gromila, u Uzdoqu kod Kni na (sl. 2/2). Ona je sadr` avala kameno postoqe strana dugih 2 m. Mo` da ima takvih zemqani h gromila, a koje jo{ ni su i stra` i vane (Zakmur, Durmitor, i td.). Wi hovo postoqe, opet sme{ teno na padini, bilo bi nasuto izme|u drvenih zidova.

Sli~na su stani { ta pravougaone osnove koja mogu biti kamena (Quti }i, Petrovac) i zemqane (Saonica). Kamena postoqa su du`ih strana 3,2 — 3 m, a kra}ih 2 — 2,5 m. Zemqano postoqe koje sadr` i gromila iz Seonice, nedovoljno dokumentovano, ima izdu`enu zaobljenu osnovu, ali je nekada verovatno bilo ograjeno drvenim zidom. Takve ku}e su pokrivane poluobljivim krovom od luba (kore drveta — takozvane lubare), ili krovom na dve vode (pokretna brvnara, ku}ar).²¹ Mogu se prenositi, rasklopiti ili vu}i tamo gde su potrebne. Kada se podi ` u na padinama, moraju se podizati i li uglovi ma osloniti na kamen ili stub; jedna strana mo`e biti ukopana.

Gromile kru`ne osnove mogu imati ogwi { te na sredini. One su pre~nika oko 2 — 4 m. (sl. 2/4). Ogwi { te po pravilu ne sadr` i sauvane tragove upotrebe, odnosno vatre. Ogwi { ta u vidu kru`ne jame sadr`e gromile na Velikom Ostrovu, pod Ostrovcem kod Prizrena i na planini Ozrenu kod Doboja. Ogwi { te u vidu kamenog prstena sadr`e gromile u Petrovcu, kao i Vrbniku i Ramqanima kod Kni na. Razlike u vrsti ogwi { ta uslovene su pri rodom tla i polo`ajem u planini ili poqu. I ako u ovakvim gromilama nisu uo~eni ostaci zgrada, znamo za wi hovi izgled iz etnolo{kih primera. To su stani { ta u vidu kupe, pre~nika u osnovi oko 2 m, na~ivena od grawa (takozvana si bara, dubi rog, busa~a, i td.).²²

Najbrojniji su kru`ne gromile bez ogwi { ta. Na|ene su u Quti }ima, Zubcima, Kori tu, Laktu, Cime{ama, Resanovcima, Kupirovu, Vrbniku i Ramqanima. Pre~nika su 2—4 m.

Neke gromile se i zdvajaju svoji m sklopom. U Quti }i ma je u osnovu jedne gromile, u stenu, ukopana jama dubine 0,35 m. Wene veli ~i ne su 0,8 h 0,6 m (dno), odnosno 1,4 h 0,7 m (povr{ i na).

Neke gromile su na~i wene od prepravqeni h bronzanodobni h mogli la. Samo je jedna takva i stra` i vana, u Vrbni ku kod Kni na. Pre~ni ka je oko 15 m. a vi si ne 1 m. Oko sredi { weg dela na~i wenog od naslaganog kamena, raspona oko 6 m nasut je prsten, sada sa~uvan u vi du zemqanog nasi pa. U gromili je na|en gvozdeni klin, a na samom dnu trag za{ i qenog stuba pre~ni ka 0,1 m. Kako su te gromile u celini i zgl edale jo{ ni je jasno.

Razlike me|u gromilama ni su slu~ajne. Zna~ajno je da se one ne razlikuju prostorno, { to zna~i da je re~ o isti m pogrebni m obi ~aji ma na jedinstvenom kulturnom prostoru. Nesumwivo svaka pojedina vrsta gromila odgovara dru{ tvenom polo`aju pokojnika. Gromile sa ostaci ma ku}a pri padaju doma}i nu i li doma}i ci, odnosno stare{ i ni porodi ce. Gromile koje sadr` e ~etvorougone osnove stani { ta, a bez ogwi { ta, pri padaju ostali m odrasli m ~lanovi ma porodi ce. Male kru`ne gromile bez ogwi { ta, najverovatnije su de~ije. Kru`ne gromile sa ogwi { tem pri padaju pasti ri ma. Ovakvo razvrstavawe gromila u potpunosti se podudara sa srpski m dru{ tvom opisanim na istom prostoru u ovom veku.²³

Dosta ~est nalaz u gromila su komadi }i }umura. To mogu biti samo bezli ~ni komadi }i, i li delovi grana. Na|eni su na gotovo svim i stra` i vani m nalazi { ti ma (Veli ki Ostrov, Ostrovi ca, Quti }i, Zakmur, Seoni ca, Ozren, Kupi rovo, Vrbni k, Ramqane, Uzdoqe). Wi hov polo`aj na dnu gromile ukazuje da bi mogli biti ostaci ka|ewa, obrednog ~i { }ewa tla. Ostaci zape~ene zemqe, ako ni su deo ogwi { ta napravqenog u gromili, mogu biti razbacani po wenoj unutra{ wosti (Quti }i, Crqi vi ca, Kupi rovo, Resanovci, Vrbni k, Uzdoqe). Tada su to nesumwivo delovi uni { tenog ogwi { ta u domu pokojnika.²⁴ U gromilama su nala`ene polomqene `i voti wske kosti, ponekad

nagorele (Veliki Ostrov, Quti}i, Seonica, Crqivi ca, Resanovci, Vrbnik, Uzdoqe). To su naj~e{ }e kosti ovaca, koza, ali i pti ca i riba. To su svakako ostaci pogrebne gozbe – tri zne, da}e, pomena. Drugi predmeti iz gromila po pravilu su tako|e ostaci tri zne, a ne pri lozi. Wi hov i zbor nije se bi tno mewao kroz vreme.

Najstari je gromile na|ene su u Resanovci ma kod Grahova. Jedna gromila je datovana bogati m nalazi ma (sl. 3/1): novcem cara Valensa (364–378), bronzani m prstenom, gvozdeni m kresi vom, ulomci ma kasnoanti ~kog stakla, sa po 1–3 dela kasnoanti ~ke amfore, tawira, zdela, bokala, kr~aga, veli kog lonca, i td. Ve}i m brojem ulomaka zastupqena je jedi no ~i ni ja, ra|ena bez upotrebe vi tla. Na|en je samo jedan ulomak lonca, tako|e ra|en bez upotrebe vi tla. U gromili su bili gorwi i dowi deo `rvweva ru~nog mli na. Sve to zajedno deluje kao polomqeni predmeti doma}i nstva. I stom vremenu, i li rani jem V stole}u, pri pada gromila iz Crqivi ce kod Drvara, sa delovi ma lonca ra|enog bez vi tla i kasnoanti ~kog kr~a`i }a.

[estom stole}u verovatno pri padaju mnogobrojni nalazi grn~ari je ra|ene gwetawem iz Seonice kod Kowica. U Seonici nema ukra{ ene grn~ari je, ~ak ni jami ca na obodu, a ukras je osoben za pozni je VI stole}e i pravi lo u VII stole}u. I stom vremenu, mo` da kasni jem VI stole}u, pri padaju gromile na|ene uz ranovi zanti jsku crkvu u Ci me{ ama kod Petrovca. One su podi gnute na sloju ru{ evi na IV–V stole}a. Vejsi l] ur~i } je u tri od 19 gromila na{ ao skelete, a uz jedan skelet je bi o par bronzani h narukvi ca. U drugi m gromilama na{ ao je "kolenastu" bronzanu f i bulu, a u jednoj pozla}enu srebrnu ukosnicu – pi saqku i gvozdeni "ri mski" kqu~. Crkva i gromile mogu bi ti i stovremene, pa ukazuju na doba pokr{ tavawa Srba. ²⁵

Naredni sloj gromila pri pada VII stole}u, odnosno dobu od kona~nog naseqavawa Slovena na Balkansko poluostrvo do doseqavawa Bugara (Quti}i, Veliki Ostrov). U Quti}i ma kod Pqevaqa su na|eni delovi vi zanti jskog posu|a ra|enog na brzom vi tlu, me|u koji ma i deo dna

zeleno gle|osanog mortarija.²⁶ Na Velikom Ostrovu je na|ena grn~arija ra|ena na vi tlu, ukra{ ena uglavnom ~e{ qem, sli~no nalazi ma iz naseqa na desnoj obali Dunava²⁷ i nekim komadima iz Quti}a. Sli~ne ~e{ qem ukra{ ene grn~arije, ra|ene na vi tlu, ima kod Srba i zme|u Labe i Solave.²⁸ Na Velikom Ostrovu su u jednoj gromili na|eni vrh strele, a u drugoj {iva}a i gla, no` i teg na~iwen od anti~ke opeke. To mogu biti pri lozi. Ulomci posu|a na|enog na dnu su delovi doma}instva pokojnika, a oni na|eni u gorwem sloju su ostaci trizne ili da}e.

Najmla|a gromila, iz Uzdoqa kod Kni na, pored `i voti wski h kostiju, sadr`i samo ulomke grn~arije (sl. 3/5). Skoro sva je ra|ena na vi tlu, a ukra{avana je ~e{ qem i {i qkom. Na jednom komadu se nalazi rebro ukra{ eno pe~atawem. Takvih ulomaka ima na obli`wim utvr|ewima. Gorwe datovawe ove gromile odre|eno je frana~ki m osvajawima po~etkom IX stole}a, u ratu sa Vizanti jom 799–812. godine.

Malo je podataka sa~uvano o izgledu spomenika podizanih na gromilama. U dve gromile u Quti}ima na|ena su po dva gvozdena kli na, a u Vrbniku u dve gromile po jedan klin. Mo`e se naga|ati da su okivali drvene {titove, ili da su povezivali drvene delove spomenika. Kako su mogli izgledati spomenici na gromilama, pokazuju primeri iz poznog sredweg veka. To su kameni nadgrobni belezi, ste}ci, kori { }eni na istom prostoru kao i gromile. Neki od njih su oblikovani u vidu ku}e bez prozora i vrata, sa dvoslivnim ili ~etvoroslivnim krovom, a ima ih uglavnom u severoi sto~noj Bosni.²⁹ (sl. 2/5). Mnogo su brojniji oni na kojima je prikazana gra|evina sa {est ili vi{e stubova, pokri vena razli~itim krovovima – ravnim, na dve ili ~etri ri vode³⁰. Ra{ireni su i zme|u Polimqa i Neretve, ali i daqe na zapad. Ovi nadgrobni belezi od kamena, podra`avaju one pravqene od drveta. Nema sumwe da u wima treba videti "stupove" iz Predawa o pro{lim vremenima.³¹ Retko se pojavuju i kameni spomenici u vidu stuba, sa zapi som³². Iz novijeg vremena

sa-uvani su drveni okvi ri i znad groba, koji slu`e da dr`e humku da se ne raspe.³³

Gromile su grupisane naj-e{ }e u male skupine do 30 humki, zati m u skupine od 100 do preko 500 gromila, i na kraju u skupine sa oko 60–70 gromila. Sme{tene su du` puteva (~estori mski h), na prevoji ma, planinski m i brdski m kosama. To su po pravi lu predeli pvoqni za sto~arewe. U pri morju, kod Kni na, to su stenovi ta poqa i znad plodni h dol i na, na nadmorskoj vi si ni oko 350 m. Najvi {a nalazi {ta su na preko 1500 m nadmorske vi si ne – na Ravnoj gori pod Ostrovi com kod Pri zrena, na Durmi toru i drugi m plani nama. Ovo jasno pokazuje da su se Srbi nekada bavi li prete`no sto~arstvom.

Da se `i vot zai sta odvijao u plani nama, pokazuju toponimi ti pa "i gri {te". Prema Predawu o pro{lim vremenima i gri {ta su mesta dru{tvenog `i vota, gde se okupqalo stanovni {tvo okolni h naseqa.³⁴ Takvi toponimi se kod Srba nalaze po pravi lu na vrhovi ma plani na i li uz wi h. Za okupqawa su i gri {ta kori { }ena do pre 20–30 godi na. Na plani ni Trebavi to je I grali {te (nadmorske vi si ne 480 m), gde se narod okupqao za Bo`i }, bez sve{teni ka; na Kopaoni ku pored I bra je I gri {te (1088 m); pored reke Bosne na plani ni Ravan je vrh I gri { }a (1302 m); na Javoru severno od Dri ne je vrh I gri {te (1406 m), na Jahori ni zapadno od Dri ne i severno od Neretve je I gri {te (1451 m), a na plani ni Tari i sto~no uz Dri nu je vrh Zbori {te (1544 m).

Gromile jasno ocrtavaju srpski etni ~ki prostor u ranom sredwem veku, {to se nadovezuje i uklapa u oblasti sa druga~iji m vi dovi ma sahravi vawa (sl. 1). Severno od oblasti sa gromilama, u Posavi ni, na|ene su urne u ravni m grobqi ma u Slankamenu u Sremu, u Dvorovi ma kod Bi jeqi ne, i u Peto{evci ma kod Lakta{a, bli zu Bawa Luke.³⁵ Takva grobqa na|ena su i na ju`nom pri morju — u Ka{ i }u kod Zadra i u Bakru bli zu Ri jeke (Duqebi?).³⁶ Oblast gromila tako|e ome|uju i grobqa sahravi vani h pokojni ka. To su grobqa Koman kul ture, koja se prosti ru i zme|u Ohri dskog i Skadarskog jezera.³⁷

Sada ustanovljen pogrebni obred Srba, popuwa veliku prazninu u prošlosti Ju`nih Slovena. O`igledno je da su se Srbi bitno razlikovali od plemena Ju`nih Slovena, koji su spaene ostatke pokojnika sahranivali u zemlju, ili od prošlih Hrvata, koji nisu spaivali pokojnike. Ta posebnost se nazire i u drugim vidovima materijalne i duhovne kulture. Srbi su izgleda vi{e podizali nadzemne ku}e. Te ku}e, kao i polo`aji gromila, ukazuju na pretenostovarsku prirodu Srba i ratni~ku prirodu. To se sve uklapa u podatke o Srbima koje su preneli Al Masudi i Ibrahim ibn Jakub.

Na kraju, treba naglasiti da su ovo nova otkri}a, koja tek treba usaglasiti sa podacima o Slovenima u oblasti Karpata, gde izgleda ima sli~nih mogila.³⁸ Humki bez ostataka pokojnika i ma u Povišewu i u Zapadnom Pobju, { to se podudara sa rasporedom toponima slo`enim od "Srb".³⁹ Treba o`ekivati da se vremenom sli~an pogrebni obred ustanovi u oblasti savremenih Bojka, gde se mo`e tra`iti zemlja odakle su Srbi naselili rimsku Dalmaciju.⁴⁰ Gromile tako|e treba o`ekivati izme|u Labe i Solave u dana{voj Nema~koj, i mo`da u drugim predelima.

NAPOMENE

1. V. ^ajkanovi }, O vrhovnom bogu u st aroj srpskoj religiji, **Posebna izdava Srpske kraqevske akademije, CXXXII, F ilozof ski i filolo{ ki spisi 34, Beograd 1941, 136– 137.**
2. V.] ur~i }, **Stari ne iz okoli ne Bosanskog Petrovca, Glasnik Zemaqskog muzeja u Bosni i Hercegovini XIV, Sarajevo 1902, 229–255.**
3. I . An|eli }, **Dva sredwovjekovna nalaza iz Sul ti }a kod Kowi ca, Glasnik Zemaqskog muzeja XIV, Sarajevo 1959, 205–209.**
4. V. Boroneanñ I. Stîngq, Cercetqrile privind secolul al VII–les de la Ostrovu Mare, comuna Gogoàu, din zona hidrocentralei "Portile de Fier II", Drobeta 1978, Turnu Severin, 87– 107.
5. A. à. Garkavi , Skazani ç muslimanski hì pi sat eleü i slavçnahì i ruski hì, **Sanktpeterburg ú 1870, 136– 137.**
6. T. Lewicki, Obrzedy pogrzebowe poganskich Sowian w opisach podróŹników i pisarzy arabskich gownie z IX-X w, *Archeologia V, Warszawa-Wrocaw (1952–1953), 151.*
7. I sto, 151–152.
8. A. à. Garkavi , navedeno del o, 120–123.
9. Sveti Teof an, Hronograf ija, 348, 16–20; 364. 11–15, 30 – 366. 23; 367. 9–12; 428. 24–25; Patri jarh Ni }i f or, Brevijar, 36. 17–37. 9; Vizant ijski izvori za ist oriju naroda Jugoslavije, **Beograd 1955, 223. 226–230, 241–242.**
10. A. à. Garkavi , navedeno del o, 137: "Podle Ætoga carç iz slavçnski h careü ` i vet carì Avand` a, imey`ai ü goroda i ob{ irni e oblasti , mnogo voüska i voenni h pri pasov; on voyet s Rumom, I f rand` em, Nukabardom i s drugimi narodami , no voüni Æti ne re{ i tel ìni ".
11. Einhardi Annales, Annales Regum Francorum, Pertz, *Monumenta Germanica I, ad anno 822.*
12. Konstanti n Porf i rogeni t, Spi s o narodi ma, glava 32–34, 36; Vizant ijski izvori za ist oriju naroda Jugoslavije II, **Beograd 1959, 46–50, 59–63.**
13. V. ^ajkanovi }, navedeno del o, 31, 61; E. Borovski ü, Mi f ologi ~eski ü mi r drevni h ki evlçn, **Ki ev 1982, 68–69, 99.**
14. P. B. Pandeü, Drevnei ndi üski e doma{ nie obrçadi (obì ~ai), Moskva 1990, 280; V. N. Toporov, **Zametki po pohoronnoü obrçdnosti , Balt o–slavçnskie i ssledavani ç 1985, 28–29.**
15. **Uporedi ti H. Zoll–Adamikowa, Wczesnosredniowieczne cmentarzyska ciaopalne Sowian na terenie Polski I, Wrocaw, Warszawa, Krakow, Gdansk. I–II, 1975, 1979.**

16. V. Boroneanŭ I. Stîngq, **navedeno delo**, 100–102.
17. **Za takve pri mere uporedi ti** G. Wetzel, *Slawische Hŭgelgräber bei Gahro, Kr. Finstrowalde, Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam* 12, Berlin 1979, 1129–155.
18. P. V. Pandeü, **navedeno delo**, 206–207.
19. H. Brachmann, *Slawische Stämme an Elbe und Saale*, 1978, 23.
20. J. Cviĵi }, **Balkansko poluostrvo i ju`noslovenske zemqe**, **Beograd 1922**, 379.
21. **I sto**, 350–351.
22. **I sto**, 349–350.
23. **I sto**, 374–381.
24. P. B. Pandeü, **navedeno delo**, 207–209.
25. **Konstantin Porfirogeniti, Spišo narodi ma, glava 32; Vizantijski izvori II**, 49.
26. J. Hayes, *A Seventh-century Pottery Group. Excavations at Saracane in Istanbul, Dumbarton Oaks Papers* 22, Washington 1968, 206, broj 23–25.
27. M. i \. Jankovi }, **Sloveni u jugoslovenskom Podunavqu**, **Beograd 1990**, 21, 101–103, 110–111.
28. *Die Slawen in Deutschland*, Berlin, 1985, 26.
29. [. Be{ lagi }, **St e}ci — kultura i umetnost**, **Sarajevo 1982**, 372–379.
30. **I sto**, 359–371.
31. **Povest i vremeni h let I**, Moskva 1950, 15, 211; B. A. Ri bakov, **azi -est vo drevnei Rusi**, Moskva 1987, 89–92.
32. [. Be{ lagi }, **navedeno delo**, 104; M. Vego, **Zbornik sredwevjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine**, **Sarajevo 1970**, broj 118 i 246.
33. V. Markovi }, **Drvene grobnice u okolini Rudog**, **Glasnik Zemačkog muzeja VII Sarajevo 1953**, 357–319.
34. **Povest i vremeni h let I**, 15, 211.
35. M. i \. Jankovi }, **navedeno delo**, 25, 90, 104–105;
I. ^remoānik, **Die chronologien der seltesten slawischen Funde in Bosnien und Herzegovina**, *Archeologia Iugoslavica* XI, 1970, 100–101;
Z. @eravica, **Ranoslawenska nakropola Bagru{ a u Peto{ evcima kod Lakta{ a**, **Glasnik Zemačkog muzeja, Arheologija**, 40–41, **Sarajevo 1985–1986**, 161–164.
36. J. Belo{ evi }, **Mat erijalna kultura Hrvata od VII do IX stole}a**, **Zagreb 1980**, 46–48; Z. Vinski, **Gibt es frŭhslawische Keramik aus der Zeit der sŭdslawischen Landnahme?**, *Archeologia Iugoslavica* I, Beograd 1954, 71–73.

37. **Posledwi je o voj pi sao B. Babi Ć, Dene{ ni te teri tori i na Republi ka Makedoni ja i Republi ka Albani ja vo VII i VIII vek, Civilizaci i na po~vat i na Makedoni ja 2, Skopje 1995, 153–182.**
38. **I . P. Rusanova, I zu~eni e slavĉnski h posel eni ü u s. ^ernovka, Arheologi ~eski e ot kri t i Ÿ 1979, Moskva 1980,**
39. **H. Zoll–Adamikowa, 1975.; T. Lewicki, Litzike Konstantina Porfirogenity i Biali Serbowie w po'lnocnej Polace, *Rocznik Historicens XXI*, 1956, 9–32.**
40. **Konstanti n Porf i rogeni t, Spi s o narodi ma, glava 32, Vizant ijski izvori za ist oriju naroda Jugoslavi je II, Beograd 1955, 46.**

Dr \or |e Jankovi }, docent

Katedra za sredvekovnu arheologiju, F i lozof ski fakul tet,
Beograd

predmet: sredvekovna arheologija

Kratka radna biografija

Zaposlio se 1971. u Muzeju Kraji ne u Negoti nu. Od 1977. do 1978. radi u Arheolo{ kom i nsti tutu u Beogradu, a potom na F i lozof skom fakul tetu, kao asistent za sredvekovnu arheologiju. Magistri rao je 1977. sa temom "Obala Dunava i zme|u Si pa i u{ }a Ti moka u VI-XII veku", a sa temom stanovni { tvo Balkana u VI i po~etkom VII stole}a" doktori ra 1987. godi ne. Mentor je bio profesor Dr Jovan Kova~evi }. U zvave docenta i zabran je 1988. godi ne, a za { efa Katedre za sredvekovnu arheologiju 1997.

I zabrana bibliografija

Pokretni nalazi sa nekropole i utvr|ewa kod Kladova, Stari nar XXIV-XXV, Beograd 1973-1974 (1974), 201-225 – Le mobilier archeologique de la necropole et de la forteresse pres de, Kladovo, 226. (U ~lanku su objavqeni i razvrstani crte` i ma predmeti kraja III – kraja IV stole}a, na|eni pri likom i zgradwe brodogradi li { ta i tokom arheolo{ ki h i skopavawa tetrarhi jskog presi di juma: 13 fi bula, 6 narukvi ca, 4 pre|ice i kop~e, itd., kao i 24 posude iz nekropole i preko 160 pri mera kuhi wske, gle|osane i druge grn~ari je.)

Sredvekovna grn~ari ja doweg srpskog Podunavqa, Balcanoslavica 3, Pri lep-Negoti n 1974 (1975), 89-112 – The Medieval Pottery of the Serbian Lower-Danube Basin, 113-119 (U ~lanku je razvrstana i datovana grn~ari ja VI-VIII i XI-XVI stole}a, pri kupqena i skopavawem i rekognosci rawem, u oblasti ma Doweg Mi lanovca, Kladova i Negoti na.)

I stra` i vawe spomeni ka u Vrel u, [arkamen, Stari nar XXXI, Beograd 1980 (1981), 87-92 – Etudes des monuments de Vrelo, [arkamen, 93. (Objavqen je nal az del ova porfi rne, sede}e statue cara iz doba tetrarhi je, i postoqa na kome se nal azi la, otkri veni h zapadno od Negoti na.)

Podunavski deo obl asti Akvi sa u VI i po~etkom VII veka, Arheolo{ ki i nsti tut, Gra|a 5, Beograd 1981, 1-194 – La partie danubienne de la region d'Aquis au VIe et au debut du VII siecle, 195-232. (U kwi zi su razvrstana utvr|ewa, grn~ari ja fi bul e i drugi predmeti , datovani u vi { e sl ojeva ranovi zanti jskog doba, na osnovu nasl ojavawa, ti pol ogi je i anal i za vi zanti jskog novca i pi sani h i zvora.)

Neka zapa` awa o vl astel i nski m { l emovi ma na l i kovni m predstavama u Srbiji XIV-XV stole}a, Zbornik fi lozof skog fakul teta A XVI, Beograd 1989, 147-162. (Na osnovu predstava { l emova sa i l i bez l i ~i ne, na ` i vopi su, novcu, pe~ati ma, gra|evi nama i drugom, ustanovqena je wi hova tradi ci onal na

upotreba u jugoi sto-noj Evropi , a l i kovno predstavqawe kao grba samo u srpski m zemqama, pod uti cajem zapada.)

(sa M. Jankovi }) *Sl oveni u jugosl ovenskom Podunavqu*, Muzej grada Beograda, Beograd 1990, 1-141 – *Les Slaves du bassin danubien Yougoslave*, 143-149. (U monograf iji – katal ogu, obra | eno je preko 1000 predmeta V-XIII stol e}a, koji pri padaju Sl oveni ma i narodi ma sa koji ma su Sl oveni ` i vel i u Podunavqu, pri kupqeni h i z bl i zu 30 ustanova bi v{ e Jugosl avi je.)

The Serbs in the Balkans in the Light of Archaeological Findings, The Serbian Question in The Balkans, Faculty of Geography – University of Belgrade, 1995, 125-146. (Pomo}u arheol o{ ki h, epi graf ski h, pi sani h i etnol o{ ki h i zvara, def i ni sana je kul tura Srba u pro{ l osti , pomo}u koje je odre | en prostor etni -kog jezgra Srba i zme | u Pomoravqa i Pouwa, Posavi ne i Jadranskog mora, u konti nui tetu od ranog sredweg veka.)

Srpske gromi I e - Svesl ovenski savez i K. re-, Beograd, 1998, 174. strane (Kwi ga o srpskom na-i nu sahrwi vawa u Sredwem veku.)

Rad na projektima

Arheol o{ ko i stra` i vawe sveti l i { ta Zahumsko-hercegova-ke eparhi je.

l stra` i vawe manasti ra Svetog Arhangel a Mi hai l a na Prevl aci .

Obnova pravosl avnog nasl e | a u Dabro-bosanskoj eparhi ji – arheol o{ ka i stra` i vawa.

Oblast u` eg interesovawa

Materi jal na i duhovna kul tura, sredwi vek Jugoi sto-ne Evrope, i manasti ra, porekl o Sl ovena i Srba.